

Piotr BRIKS

PRZY ŚWIĘTYM STOLE
Część ofiar należna kapłanom
według pierwszych siedmiu rozdziałów Księgi Kapłańskiej

O efektywności ofiary decydował nie tylko fakt należytego jej złożenia, ale także spożycie właściwej jej części przez uprawnione osoby, we właściwym dla każdego rodzaju ofiary miejscu i czasie. Odstąpienie od któregoś z określonych warunków, na przykład nieprzekazanie odpowiedniej części ofiary kapłanowi czy kapłanom albo niewłaściwe jej zużytkowanie przez obdarowanych, unieważniało cały obrzęd, a ponadto oznaczało znieważenie Boga oraz ustanowionego przez niego prawa.

Każdy musi jeść – dotyczy to także kapłanów, w starożytności ich menu zawierało jednak dania wyjątkowe, bo stanowiące część ofiar składanych bogom lub Bogu. Nie znaczy to oczywiście, że inni nie spożywali niektórych pokarmów ofiarnych – czynili to ofiarodawcy i zaproszeni przez nich goście – dla kapłanów jednak był to „chleb powszedni”, a w niektórych przypadkach wręcz obowiązek. Składanie ofiar, z których przynajmniej część spożywano, rozpowszechnione było na całym Bliskim Wschodzie od najdawniejszych czasów¹. Niniejszy artykuł ukazuje obecny stan dyskusji na temat działu należnego kapłanom²

¹ Na temat rytów ofiarniczych na starożytnym Bliskim Wschodzie zob. np. A. de G u g l i e l m o, *Sacrifice in the Ugaritic Texts*, „Catholic Biblical Quarterly” 17(1955) nr 2, s. 196-216; *Le Temple et Le Culte. Compte rendu de la vingtième Rencontre Assyriologique Internationale organisée à Leiden du 3 au 7 juillet 1972 sous les auspices du Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten*, Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, Istanbul 1975; H. K o c h, *Götter und ihre Verehrung im achämenidischen Persien*, „Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie” 77(1987) nr 2, s. 239-278; *Ritual and Sacrifice in the Ancient Near East: Proceedings of the International Conference Organized by the Katholieke Universiteit Leuven from the 17th to the 20th of April 1991*, red. J. Quaegebeur, Uitgeverij Peeters en Departement Oriëntalistiek, Leuven 1993.

² Literatura na temat kapłaństwa w Starym Testamencie jest ogromna. Nie brakuje też opracowań w języku polskim. Z tych najbardziej przekrojowych należy wymienić następujące: H. L e m p a, *Teologia kapłaństwa w Piśmie Świętym. Od kapłaństwa lewickiego do jedynego kapłaństwa Jezusa Chrystusa*, w *Osoba, Kościół, społeczeństwo. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Józefa Majki*, red. I. Dec, Signum, Wrocław 1992, s. 287-305; J. H o m e r s k i, *Kapłaństwo w Starym Testamencie*, „Roczniki Teologiczne” 41(1994) nr 1, s. 15-30; J. S z l a g a, *Kapłaństwo w Biblii Starego i Nowego Testamentu*, „Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej” 1998, nr 10, s. 570-577; T. J e l o n e k, *Biblijna teologia kapłaństwa*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2006; H. L a n g k a m m e r, *Biblia o kapłaństwie i kapłanach*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2009; *Od Melchizedeka do Jezusa-Arcykapłana. Biblia o kapłaństwie*, red. D. Dziadosz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010; D. D z i a d o s z, *Lewici i kapłani w Księdze Powtórzonego Prawa*, „Verbum vitae” 17(2010), s. 43-67. Co ciekawe, wśród tak bogatej bibliografii polskiej dotyczącej różnych aspektów kapłaństwa nie natknąłem się

składającym ofiary dla JHWH zgodnie z wytycznymi zawartymi w pierwszych rozdziałach Księgi Kapłańskiej³.

KULT OFIARNICZY W IZRAELU

W Izraelu praktykowano składanie licznych typów ofiar, wbrew pozorom różni też byli ich adresaci. Składano ofiary wielu bóstwom, zgodnie z zapożyczonymi od sąsiednich ludów lub dawniejszymi lokalnymi tradycjami. Coraz więcej informacji na temat kultów pogańskich w Izraelu dostarcza nam archeologia. Pewne wiadomości o tego typu ofiarach znajdujemy także w Biblii, nieporównanie więcej dowiadujemy się z niej jednak o ortodoksyjnych, jahwistycznych przepisach i praktykach ofiarniczych, zwłaszcza o ich różnorodności i zmienności. Istotne miejsce wśród regulacji dotyczących ofiar zajmuje określenie, z jakich ofiar kapłan lub kapłani powinni otrzymać prebendę oraz kto, gdzie, w jakim okresie i pod jakimi warunkami mógł z tego przywileju korzystać.

Początek izraelskich rytuałów ofiarniczych ginie w mroku historii. Śladami, jakie po nich pozostały, są wzmianki o kulcie domowym, celebracjach pod drzewami lub na wyżynach, sprawowanych przez osoby prywatne, głowę rodziny, klanu lub przez lokalnych przywódców, królów albo kapłanów. Z czasem powstawały większe ośrodki kultu (jak Szilo, Mizpa w Gileadzie czy w Beniaminie, Gigał, Hebron, Bet-El, Beer Szeba i inne). Nie spowodowało to oczywiście likwidacji pomniejszych sanktuariów ani tym bardziej prywatnych praktyk ofiarniczych. Znaczące zmiany przyniosła dopiero tak zwana reforma Jozjasza (w latach 622-609 przed Chr.). Rozproszony wcześniej kult został scentralizowany, a do jego sprawowania wyznaczono urzędowych kapłanów⁴. O zakresie tych reform wiemy bardzo niewiele, pewne jest jednak, że nie ustrzegły one Izraela od upadku, a szeroko rozumianych elit kraju od

na opracowanie monograficzne dotyczące należnej kapłanom części ze składanych im ofiar. Mając świadomość całej złożoności i zmienności fenomenu kapłaństwa na przestrzeni dziejów Izraela, na potrzeby tego opracowania przyjmuję, że kapłani Starego Testamentu to mężczyźni przeznaczeni do przewodniczenia publicznym rytuałom ofiarniczym; tak też rozumiane jest to pojęcie w poszczególnych tekstach odnoszących się do należnej kapłanom (hebr. *kōhānim*) części ofiar – w odróżnieniu na przykład od królów, którzy także składali ofiary, jak Saul w Gigał (por. 1 Sm 13,9-10), Dawid w Jerozolimie (por. 2 Sm 6,13.17-18) i inni, przynajmniej do czasu Ozjasza, który za złożenie ofiary kadzenia miał zostać ukarany trądem (por. 2 Krn 26,16-20).

³ Choć wykracza to już poza ramy niniejszego opracowania, należy zwrócić uwagę, że w Izraelu, praktycznie w ciągu całych jego dziejów, składano także ofiary bóstwom kananejskim, takim jak Baal, Aszera czy Moloch, oraz bóstwom różnych okupantów.

⁴ Być może właśnie wtedy powstał pierwszy możliwy do identyfikacji kodeks ofiarniczy (lub raczej zapis postulowanych praktyk), za jaki można uznać zbiór przepisów zachowanych w Księdze

deportacji do Babilonii. Kolejne istotne zmiany w przepisach kultowych zaszły w okresie powygnaniowym (po roku 539 przed Chr.). Powstałe wówczas regulacje opierały się wprawdzie na dotychczasowych, ugruntowanych przez wieki praktykach, w miarę możliwości zmierzały jednak do ich ujednolicenia, a przede wszystkim utrzymywały ściśle scentralizowany charakter kultu. Pomimo bardzo poważnych kryzysów, między innymi religijnych, jakie miały miejsce w późniejszych wiekach (szczególnie w okresie helleńskim), rytuały ofiarnicze rozkwitły na nowo w epoce hasmonejskiej (w latach 164-63 przed Chr.), a w szczególności pod panowaniem Heroda Wielkiego (38-4 przed Chr.). Koniec składania ofiar w dotychczasowym ich rozumieniu przyniosło zburzenie Świątyni Jerozolimskiej przez Rzymian w roku 70 po Chr.

Do tego czasu jako ofiarę składano produkty rolne (zboże, mąkę, winogrona i wino, różnorodne owoce, moszcz, oliwę, miód, chleby, placki, podpłomyki, ciasta, przy wyjątkowych okazjach zakwas i miód) lub zwierzęta (woły, byki, krowy, cielęta, owce, barany, kozy, skopy, gołębie, synogarlice albo też różne części zwierząt, w zależności od rodzaju ofiary: rozmaite rodzaje mięsa, skórę, nerki, ogon, wełnę, krew czy tłuszcz), a także pieniądze (por. np. Ne 10,33), złoto, srebro, brąz, drewno akacjowe, ponadto opał do utrzymywania ognia na ołtarzu, różne rodzaje kadzidła, sól czy „cokolwiek ze swojego dobytku” (np. Wj 25,2). Specyficznym rodzajem ofiary był *hërem*: Bogu miano składać w ofierze całe zdobyte miasto, razem z jego mieszkańcami i ich dobytkiem⁵. Biblia wspomina też o różnych formach ofiar z dzieci, z czasem zamienianych na ofiary zastępcze (por. np. Rdz 22,1-18) lub wykup (por. np. Wj 34,20)⁶. Zgodnie z Księgą Ezechiela (por. Ez 45,1-5; 48,8-21) dla JHWH przeznaczony winien być też dział ziemi, w którego środku miała stanąć świątynia, a otaczające ją tereny miały należeć do pełniących służbę w świątyni kapłanów i Lewitów.

Mięso ze zwierzęcia złożonego na ofiarę lub inne dary – z pominięciem ofiar zastrzeżonych – mogły zostać po rytuale wykorzystane w różny sposób, na przykład rozdzielone pośród członków rodziny lub znajomych, sprzedane czy przekazane na rzecz świątyni. Mogły zostać spożyte, czy to w sposób

Powtórzonego Prawa, przede wszystkim w rozdziałach dwunastym i piętnastym, a ponadto w trzy-nastym rozdziale Księgi Wyjścia.

⁵ Zob. P. B r i k s, *Cherem – jako kłątwa śmierci*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2005, nr 2, s. 6-16.

⁶ Bogatą literaturę na temat ofiar z dzieci prezentuje Edward Noort (zob. E. N o o r t, *Child Sacrifice in Ancient Israel: The Status Quaestionis*, w: *The Strange World of Human Sacrifice*, red. J.N. Bremmer, Peeters, Leuven 2007, s. 103-125). Ujęcie uwzględniające najnowsze odkrycia archeologiczne (z terenu całego Lewantu i basenu Morza Śródziemnego) oraz przedstawiające różne ujęcia tematu zob. H.D. D e w r e l l, *Child Sacrifice in Ancient Israel*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 2017; w języku polskim zob. J. W i l k, „Przeprowadzanie przez ogień” – ofiara z dzieci w czasach Starego Testamentu, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 44(2011) nr 1, s. 5-15.

rytualny (jak w czasie wieczerzy paschalnej – por. Wj 12,43-48), czy jako zwykły posiłek (por. Kpł 7,15-21). Niespożyte, po upływie określonego czasu stawały się nieczyste i należało je spalić.

Od czasu, kiedy za składanie ofiar w Izraelu odpowiedzialni byli specjalnie do tego celu wyznaczeni „słudzy ołtarza” (por. np. Kpł 4,5; 8-9), określona część ofiar przeznaczona była także na utrzymanie owych mężczyzn, ich rodzin, służby, a nawet prywatnych niewolników (por. Kpł 10,14; 22,11). Inną część przeznaczano na funkcjonowanie świątyń (świątyni), w tym na potrzeby pozostałego personelu świątynnego – śpiewaków, strażników, niewolników i innych (por. Ezd 7,24). W zyskach świątyni swój udział mieli także Lewici (w różnych okresach w różnym zakresie – por. Ez 44,10-13; 48,11; 1Krn 23,26-32)⁷.

Według Talmudu kapłani otrzymywali w sumie aż dwadzieścia cztery rodzaje udziałów w ofiarach składanych przez Izraelitów⁸. W zamian zobowiązani byli do sprawowania kultu ofiarniczego oraz przestrzegania surowych regulacji dotyczących czystości rytualnej (por. np. Kpł 21,1-23), ale także (choć w Księdze Kapłańskiej nie jest to wyeksponowane) do sprawowania innych powierzanych im w różnych okresach funkcji, takich jak rytuał urim i tummim, sądzenie, nauczanie, błogosławienie, dokonywanie rytuałów oczyszczenia (oraz orzekanie, na przykład, czy ktoś jest czy nie jest zarażony trądem), śpiewy dziękczynne i pochwalne, gra na różnych instrumentach, zwoływanie świętych zgromadzeń (dęcie w szofary), oraz wypełniania najróżniejszych obowiązków związanych czy to z utrzymaniem powierzonej im opiece świątyni, czy ze zbieraniem dziesięciny⁹. Z wielu fragmentów Biblii dowiadujemy się, że od kapłanów, pozostających w bliskim kontakcie z Bogiem, oczekiwano również zachowania znacznie wyższych standardów moralnych oraz nieskazitelności, rozumianej przede wszystkim – choć nie tylko – jako odcięcie się od praktyk pogańskich (por. np. Kpł 21,6.12)¹⁰. Ponieważ kapłani i Lewici nie partycypowali w podziale ziemi, a przynajmniej nie otrzymywali udziałów na takich samych zasadach jak inne pokolenia¹¹, ich jedynym źródłem utrzyma-

⁷ Por. Homerski, dz. cyt., s. 19, 25; zob. Rubinkiewicz, *Lewici*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Wydawnictwo KUL, Lublin 1999, s. 157-165.

⁸ Por. *Talmud babiloński*, Bava Kamma 110b, 12 (zob. William Davidson *Talmud: Bava Kamma*, https://www.sefaria.org/Bava_Kamma.110b).

⁹ Zob. M. Buttnerweiser, hasło: „Priest: Functions of the Priest”, w: *Jewish Encyclopedia*, red. I. Singer, s. 192n., <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/12358-priest#anchor3>.

¹⁰ Por. *Księga Kapłańska*, tłum. i oprac. A. Tronina, Biblos, Tarnów 2009, s. 255 (komentarz).

¹¹ Podczas podziału ziemi kapłani i Lewici mieli otrzymać w sumie czterdzieści osiem miast wraz z polami i pastwiskami do wypasu trzód (por. Kpł 25,32-34; 27,14-28; Lb 18,14; 35,1-8; Joz 14,4; 21,1-42; 1 Sm 22,19; 1 Krl 2,26; Jr 32,6-9; 1 Krn 6,54-72; w Księdze Powtórzonego Prawa nie ma wzmianki na ten temat, Księga Ezechiela – Ez 45,1-5; 48,8-21 – kreśli raczej proroczą wizję niż opisuje stan faktyczny).

nia miały być dziesięciny oraz prebendy ze sprawowanej służby ofiarniczej (por. Pwt 18,1-2).

Nigdzie w Biblii nie znajdziemy pełnego, wewnętrznie spójnego i wyczerpującego kodeksu ofiarniczego¹². Rozproszone w wielu księgach biblijnych teksty dotyczące ofiar odzwierciedlają długotrwałą i poligeniczny rozwój tradycji ofiarniczych oraz licznych, wprowadzanych w ciągu wieków korekt. Jonathan S. Greer wskazuje na co najmniej cztery tradycje związane z regulacjami dotyczącymi części ofiar przeznaczonych dla kapłanów¹³. Trzy pierwsze pozostawiły charakterystyczne ślady w pojedynczych perykopach¹⁴: w opowiadaniu o nadużyciach synów kapłana Helego w sanktuarium w Szilo z drugiego rozdziału Pierwszej Księgi Samuela (por. 1 Sm 2,12-17), we fragmencie przepisów dotyczących zakończenia czasu nazireatu (por. Lb 6,13-20) oraz we fragmencie otwierającym przepisy dotyczące kapłanów-Lewitów w osiemnastym rozdziale Księgi Powtórzonego Prawa (por. Pwt 18,3-4). Najobszerniejszy zbiór przepisów regulujących kult ofiarniczy, a w jego ramach także należności dla kapłanów, znajdujemy w pierwszej części Księgi Kapłańskiej (por. Kpł 1-7)¹⁵.

KONTEKST KSIĘGI KAPŁAŃSKIEJ

Z literackiego punktu widzenia początek Księgi Kapłańskiej (zob. Kpł 1-16) stanowi kontynuację opowiadania o wędrówce Hebrajczyków do Ziemi Obiecanej¹⁶. Nie jest to jednak dalszy ciąg opowieści o przygodach Izraela podczas jego „ucieczki z ziemi Egiptu”, ale opis praktyk ofiarniczych, dla współczesnego czytelnika nieco nużący, a ze względu na szczegółły wskazań dotyczą-

¹² Zob. G.A. Anderson, *Sacrifices and Offerings in Ancient Israel: Studies in Their Social and Political Importance*, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1987. Na temat przedstawienia ofiar i sposobu ich składania w pierwszych siedmiu rozdziałach Księgi Kapłańskiej por. Y. Adu-Gyamfi, *The Forms and Meaning of Ancient Judahite Sacrificial System: A Discussion Based on Leviticus 1-7*, „E-Journal of Religious and Theological Studies” 6(2020) nr 8, s. 357-361.

¹³ Por. J.S. Greer, *The „Priestly Portion” in the Hebrew Bible: Its Ancient Near Eastern Context and Its Implications for the Composition of P*, „Journal of Biblical Literature” 138(2019) nr 2, s. 264-268.

¹⁴ Tradycje te różnią się nie tylko w kwestii części ofiar należnych kapłanom; stosowana jest w nich również odmienna terminologia (zob. I. Himbaza, *Textual Witnesses and Sacrificial Terminology in Leviticus 1-7*, w: *Sôfer Mahîr: Essays in Honour of Adrian Schenker Offered by the Editors of Biblia Hebraica Quinta*, red. A. Schenker i in., Brill, Leiden 2006, s. 95-111).

¹⁵ Por. Ch.A. Eberhart, *Sacrifice? Holy Smokes! Reflections on Cult Terminology for Understanding Sacrifice in the Hebrew Bible*, w: *Ritual and Metaphor: Sacrifice in the Bible*, red. Ch.A. Eberhart, Society of Biblical Literature, Atlanta 2011, s. 23.

¹⁶ Przegląd aktualnego stanu badań na temat miejsca Księgi Kapłańskiej w ramach Pięcioksięgu por. Ch. Nihana, *From Priestly Torah to Pentateuch: A Study in the Composition of the Book of Leviticus*, Mohr Siebeck, Tübingen 2007, s. 1-18.

cych zabijania zwierząt, ich rozcłódkowania, spalania czy wylewania krwi nawet odstręczający. Za tymi opisami kryją się jednak bardzo ciekawe spory teologiczne, polityczne i kulturowe – kulisy formowania się Izraela w niezwykle ciekawym czasie powygnaniowym (po roku 539 przed Chr.)¹⁷. Początek Księgi Kapłańskiej spisywany był w okresie, kiedy bardzo świeże pozostało jeszcze wspomnienie głębokiego kryzysu – uzależnienia od Asyrii, tak zwanych reform Jozjasza czy katastrofy deportacji do Babilonu¹⁸. Po całym ciągu nieszczęść pojawiła się nadzieja na odbudowanie wymarzonego nowego Izraela: nadeszła wraz z wojskami Cyrusa pokonującego Babilon. Powracające z przesiedlenia elity próbowały organizować życie religijne, społeczne, ekonomiczne oraz polityczne Izraela w nowych okolicznościach. Jednym z fundamentalnych elementów tej odnowy była religia rozumiana jako zespół praktyk kultycznych, które z założenia miały zbliżyć do Boga, odbudować wspólnotę, ale także umożliwić odbudowę i funkcjonowanie samej Świątyni. Zabiegi wokół restytucji świątyni w Jerozolimie okazały się w pewnym sensie powtórzeniem genialnego planu przypisywanego królowi Jozjaszowi (640-609 przed Chr.), który likwidując rozproszone, niekontrolowane, lokalne ośrodki kultu, utworzył jedno silne i bezalternatywne centrum religijne, mające nie tylko ujednolicić kult, ale także zjednoczyć lud Izraela, stworzyć nowe możliwości oddziaływania oraz nowe elity, które realizowałyby te cele¹⁹.

Dyskusje z tego okresu i towarzyszącą im niepewność widać w konstrukcji fragmentu poświęconego regulacjom kultu²⁰. Nie jest to kompletny i precyzyjny,

¹⁷ Na temat rozumienia zawartych w Księdze Kapłańskiej tekstów rytualnych jako przekaznika idei zob. J. W. W a t t s, *Ritual and Rhetoric in Leviticus: From Sacrifice to Scripture*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 319-331; M. L e u c h t e r, *The Politics of Ritual Rhetoric: A Proposed Sociopolitical Context for the Redaction of Leviticus 1-16*, „Vetus Testamentum” 60(2010) nr 3, s. 345-365.

¹⁸ Pierwszych szesnaście rozdziałów Księgi Kapłańskiej, których część stanowi blok poświęcony ofiarom, badacze dość zgodnie datują na wczesny okres powygnaniowy (por. M. F. R o o k e r, *Leviticus*, Broadman & Holman, Nashville, Tennessee, 2000, s. 31). Mark Leuchter precyzuje tę datację na lata 520-515 (por. L e u c h t e r, dz. cyt., 353-355). Z całą pewnością ta część Księgi Kapłańskiej zawiera fragmenty wcześniejszych, przedwygnaniowych tradycji oraz późniejsze korekty. Należy jednak podkreślić, że nawet jeśli materiały tak zwanej tradycji kapłańskiej ostatecznie zostały zredagowane w okresie powygnaniowym, to w znaczącym stopniu czerpią one ze źródeł lub tradycji przedwygnaniowych (por. N i h a n, dz. cyt., s. 19; E. B l u m, *Issues and Problems in the Contemporary Debate Regarding the Priestly Writings*, w: *The Strata of the Priestly Writings*, red. S. Shectman, J.S. Baden, Theologischer Verlag, Zürich 2009, s. 31n.). Argumenty za przedwygnaniową datacją tradycji kapłańskiej por. M. H a r a n, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel*, Clarendon Press, Oxford 1978, s. 132-148; J. M i l g r o m, *Leviticus 1-16: A New Translation with Introduction and Commentary*, Yale University Press, New Haven – London 2008, s. 3-13.

¹⁹ Zob. P. B r i k s, *Reforms of King Josiah of Judah (640-609 BC). Defeat or Success?*, w: *Elites in the Ancient World*, red. P. Briks, Minerwa, Szczecin 2015, s. 35-47.

²⁰ Na temat historycznego i literackiego kontekstu pierwszych siedmiu rozdziałów Księgi Kapłańskiej por. U. D a h m, *Opferkult und Priestertum in Alt-Israel: ein kultur- und religionswis-*

porządkujący dotychczasowe tradycje zbiór przepisów dotyczących rytuałów ofiarniczych, lecz jedynie niepełne, a w niektórych fragmentach niespójne wyliczenie szeregu okoliczności i sposobów składania ofiar. Co więcej, przepisy te dotyczą niemal wyłącznie ofiar prywatnych (wyjątek – por. Kpł 4,13-21; 6,12-16)²¹. Zbiór ten stanowi niewątpliwie pewien kompromis między istniejącym i dość chaotycznym stanem rzeczy a próbą uporządkowania przynajmniej niektórych jego elementów oraz teologiczną refleksją wyrażoną w rytualnych analogiach²².

OFIARA CAŁOPALNA I OFIARA POKARMOWA (Kpł 1-5)

Blok obejmujący pierwszych siedem rozdziałów Księgi Kapłańskiej podzielony jest na dwie części. Część pierwsza (por. Kpł 1-5) odnosi się do poleceń, jakie Mojżesz miał otrzymać od JHWH, aby przekazać je ludowi, dotyczących najbardziej popularnych ofiar prywatnych (por. Kpł 1,2): spalanych, pokarmowych oraz ofiar za pomyślność²³. Rozdziały czwarty i piąty poświęcone są ofiarom prześlągania i zadořuczynienia (por. Kpł 4-5). Część druga (por. Kpł 6-7) zawiera polecenia dla kapłanów (por. Kpł 6,2) oraz pouczenia, co należy uczynić z tym, co pozostanie po złożeniu odpowiedniej ofiary. W rozdziałach od pierwszego do piątego tylko w odniesieniu do jednego rodzaju ofiary (pokarmowej) wspomina się o należności dla kapłanów (por. Kpł 2,3.10). W obu przypadkach na określenie owej prebendy użyty jest termin „hannôteret”²⁴ – „to, co pozostaje” (od „nôteret”), w tym przypadku z ofiary pokarmowej. Jest to o tyle zaskakujące, że towarzysząca całopaleniu ofiara pokarmowa – minħa^h (por. Kpł 2,1-16; 6,7-11)²⁵ – zgodnie z licznymi świadectwami biblijnymi (por. np. Wj 40,29; Kpł 14,20; 23,13; Sdz 6,19-21; 13,19-20),

senschaftlicher Beitrag, de Gruyter, Berlin 2003, s. 184-229.

²¹ Por. A. M a r x, *The Theology of the Sacrifice According to Leviticus 1-7*, w: *The book of Leviticus: Composition and Reception*, red. R. Rendtorff, R.A. Kugler, Society of Biblical Literature, Atlanta 2006, s. 103n.; D.W. B a k e r, *Leviticus 1-7 and the Punic Tariffs: A Form Critical Comparison*, „Zeitschrift Für Die Alttestamentliche Wissenschaft” 99(1987) nr 2, s. 193.

²² Por. W a t t s, dz. cyt., s. 4-16.

²³ Nazwa tych ofiar pochodzi od hebrajskiego określenia „zewahš‘lāmîm”. Inne ich nazwy to: ofiary za pokój, ofiary zapokojne, biesiadne, wspólnotowe, komunijne. Przekrojowe omówienie tego rodzaju ofiar zob. J. L e m a Ń s k i, *Ofiary biesiadne jako przykład rozwoju rytuału ofiarniczego w Starym Testamencie*, „Verbum Vitae” 8(2005), s. 15-29 (https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Verbum_Vitae/Verbum_Vitae-r2005-t8/Verbum_Vitae-r2005-t8-s15-29/Verbum_Vitae-r2005-t8-s15-29.pdf).

²⁴ W odróżnieniu do synonimicznego „notār” (por. np. Kpł 7,17; 8,32; 14,18; Wj 12,10). Termin „hannôteret” w tym znaczeniu – Kpł 6,9; 10,12.

²⁵ Pojęcie to pojawia się w Biblii jako określenie różnego rodzaju ofiar, także krwawych. Według kodeksu kapłańskiego ofiara pokarmowa składała się z plonów ziemi (por. A d u - G y a m f i, dz. cyt., s. 357).

a także świadectwem Józefa Flawiusza²⁶, powinna zostać spalona w całości. Autor Księgi Kapłańskiej (por. Kpł 2,2-3.9) poleca jedynie spalić niewielką część (garść) tej ofiary jako pamiątkę czy też wspomnienie (hebr. *azkārā^h*)²⁷, a resztę przekazać kapłanom (por. Kpł 2,3.10; 6,10; 10,12-13; 24,9). Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że również w przypadku opisanej w Księdze Kapłańskiej ofiary pokarmowej na ołtarzu składano wszystko, co stanowiło ofiarę (por. Kpł 2,8), jak gdyby przygotowując ją do spalenia w całości, mimo że spalano zaledwie niewielką jej część. Okoliczność ta wyjaśnia być może zakaz używania w składanych Bogu ofiarach zabronionego zaczynu (por. Kpł 2,11). Teoretycznie (i tak jak wynikało z dotychczasowej praktyki) ofiara pokarmowa, zgodnie z nowymi regulacjami, w całości oddawana była Bogu, a dopiero On dzielił się nią z kapłanami²⁸. W pewien sposób zachowany został zatem utrwalony rytuał, ale faktycznie wprowadzono zasadniczą zmianę. Zdaniem Jacoba Milgroma zmiana ta mogła być reakcją na piętnowane przez Jeremiasza rytuały palenia na dachach domów ofiar dla królowej niebios Ishtar (por. Jr 7,18; 19,13; 44,17; 44,18-19)²⁹. Wiadomo, że praktyki takie miały miejsce na terenach państwa Hetyckiego oraz Asyrii³⁰. Rytuały hetyckie i asyryjskie z rytuałami praktykowanymi w Judei łączy wiele podobieństw. Wprowadzenie przepisu głoszącego, że tylko symboliczna część ofiary pokarmowej może być spalona, a pozostałość musi zostać przekazana kapłanowi, mogło stanowić próbę ograniczenia tego typu rytów prywatnych. Według nowych regulacji ofiarę pokarmową można było składać wyłącznie w obecności kapłana³¹. Ponadto miała być ona – jako część „najświętsza” – spożyta w miejscu świętym, na dziedzińcu świątyni (por. Ez 42,13), wobec (przed obliczem) Boga. Prawdopodobnie spożyć ją mogli wyłącznie kapłani (co wyklucza przeznaczenie pokarmu dla ich rodzin)³². Warto w tym miejscu zaznaczyć, że o efektywności ofiary decydował nie tylko fakt należytego jej złożenia, ale także spożycie właściwej jej części przez uprawnione osoby, we właściwym dla każdego rodzaju ofiary miejscu i czasie. Odstąpienie od któregoś z określonych

²⁶ Por. J. Flavius, *Antiquitates Judaicae*, 3.9.4, w. 233-234, oprac. B. Niese, Weidmann, Berlin 1892, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0145>. Obszerne omówienie różnych aspektów ofiary pokarmowej por. Milgrom, dz. cyt., s. 194-201.

²⁷ Termin trudny do przetłumaczenia, używany na określenie albo przekonania ofiarodawcy, że cała ofiara jest w ten sposób złożona, albo jego wdzięcznej pamięci za otrzymane dary (por. Kpł 2,2.9.16; 5,12; 6,8; 24,7; Lb 5,26). Por. G.J. Wehnam, *The Book of Leviticus*, Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1979, s. 68; J.E. Hartley, *Leviticus*, Word Books, Dallas 1992, s. 30.

²⁸ Por. Milgrom, dz. cyt., s. 185.

²⁹ Por. tamże, s. 187.

³⁰ Por. M. Weinfeld, *The Worship of Molech and of the Queen of the Heaven and Its Background*, „Ugarit-Forschungen” 4(1972), s. 153.

³¹ Por. Milgrom, dz. cyt., s. 201n.

³² Por. Rooker, dz. cyt., s. 95.

warunków, na przykład nieprzekazanie odpowiedniej części ofiary kapłanowi czy kapłanom albo niewłaściwe jej zużytkowanie przez obdarowanych, unieważniało cały obrzęd³³, a ponadto oznaczało znieważenie Boga oraz ustanowionego przez niego prawa (por. Kpł 7,18). W szczególności mogło to dotyczyć samych kapłanów składających ofiarę przebłagalną za grzechy. Według Księgi Kapłańskiej (por. Kpł 6,19,22) mieli oni nie tylko przywilej, ale wręcz obowiązek spożycia jej części³⁴. Być może właśnie to stanowi sens zarzutu przypisywanego Mojżeszowi wobec kapłanów: „Dlaczego nie spożyliście ofiary przebłagalnej w miejscu poświęconym? [...] On dał ją wam, abyście zgładzili winę społeczności, abyście przebłagali za nich [...] winniście więc byli ją spożyć w Miejscu Świętym, tak jak nakazałem” (Kpł 10,17-18)³⁵. Część ofiary, która nie została zjedzona w odpowiednim czasie, musiała zostać zniszczona (por. Kpł 7,17; 19,6)³⁶. Liczne modyfikacje dotyczące opisanej w drugim rozdziale Księgi Kapłańskiej ofiary pokarmowej (por. np. Lb 15,4-13) oraz płynących z niej profitów dla kapłanów wywołały spór trwający aż do czasów hasmonejskich³⁷.

Dla tradycji kapłańskiej charakterystyczny jest podział rzeczywistości na świętą i nieczystą. Kategoryzacji tej podlegały także zwierzęta, ofiary oraz miejsca ich składania. Dodatkowo w ramach tego, co święte, istniała pewna hierarchia. Wszyscy mogli spożywać część ofiary pojednania, określanej jako „święta”, ale tylko kapłani spożywali część z ofiar określonych jako „najświętsze” (hebr. qōḏeš qōḏāšim³⁸ – Kpł 2,3,10; 6,10,22; 7,1,6; Lb 18,9)³⁹: z ofiary pokarmowej, ofiary oczyszczenia i z ofiary zadośćuczynienia. Swoją część kapłani mieli spożywać w miejscu niedostępnym dla zwykłych Izraelitów⁴⁰. Najczęściej miejsce to określane jest jako wejście do Namiotu Spotkania. Księga Kapłańska w wersetach dziewiątym i dziesiątym precyzuje, że chodzi tutaj o „dziedziniec (hebr. ḥāšer) Namiotu Spotkania” (por. Wj 27,9-19; 35,17) odpowiadający dziedzińcowi świątyni w Jerozolimie⁴¹. Istotne ograniczenie

³³ Por. B.A. Levine, *Leviticus = Va-Yikra: The Traditional Hebrew Text with the New JPS Translation*, Jewish Publication Society, Philadelphia 1989, s. 11.

³⁴ Por. D. Hoffman, *Das Buch Leviticus*, t. 1, M. Poppelauer, Berlin 1905, s. 43 (<https://archive.org/details/dasbuchleviticus01hoffuoft/page/n3/mode/2up>).

³⁵ Przekład cytowanych fragmentów Biblii – P.B.

³⁶ Por. Levine, dz. cyt., s. 37.

³⁷ Por. Milgrom, dz. cyt., s. 389.

³⁸ Termin ten odnoszony jest do ofiar spalanych, pokarmowych, ofiar oczyszczenia oraz zadośćuczynienia (por. Kpł 6,10,18; 7,6). Wszystkie inne określane są jako święte (hebr. qōḏeš). Wyjątek stanowi ofiara ḥērem, ale tylko w dwudziestym ósmym wersecie dwudziestego siódmego rozdziału Księgi Kapłańskiej.

³⁹ Por. Milgrom, dz. cyt., s. 182n.

⁴⁰ Por. Haran, dz. cyt., s. 184n.; R. Hendel, *Table and Altar: the Anthropology of Food in the Priestly Torah*, w: *To Break Every Yoke: Essays in Honor of Marvin L. Chaney*, red. R.B. Coote, N.K. Gottwald, Sheffield Phoenix, Sheffield 2007, s. 144n.

⁴¹ Por. Levine, dz. cyt., s. 37.

wprowadzają rozdział czwarty i szesnasty Księgi Kapłańskiej: Kapłanom nie wolno spożywać mięsa ofiar oczyszczenia za grzech arcykapłana (por. Kpł 4,1-12) albo za zgromadzenie (hebr. qāhāl – Kpł 4,13-21), albo i za arcykapłana, i za lud w Dzień Pojednania (por. Kpł 16,27), ponieważ sami byli przez tę ofiarę oczyszczani (por. Kpł 16,30).

W tekście perykopy obejmującej pierwszych siedem rozdziałów Księgi Kapłańskiej daje się dostrzec rysę, która może wskazywać na korzystanie z różnych źródeł przy ostatecznej redakcji przepisów tego kodeksu. Według trzeciego i dziesiątego wersetu rozdziału drugiego⁴² oraz dziesiątych wersetów rozdziałów szóstego i siódmego to, co pozostaje po złożeniu ofiary pokarmowej JHWH, jako najświętsze przeznaczone jest dla wszystkich kapłanów: „Aarona i jego synów” (Kpł 2,3.10), „wszystkich synów Aarona” (Kpł 7,10; por. 6,10). Regulacje te potwierdzone są w wersetach dwunastym i trzynastym rozdziału dziesiątego oraz dziewiątym rozdziału dwudziestego czwartego. We wszystkich tych przypadkach podkreślone zostało, że jest to rzecz najświętsza i należy ją spożywać w miejscu świętym (hebr. b^omāqôm qāḏōš). Z kolei inne wersety (por. Kpł 6,19; 7,7-9.33) jednoznacznie wskazują, że część z ofiary składanej na ołtarzu nie przysługuje wszystkim kapłanom, ale wyłącznie kapłanowi sprawującemu obrzęd. Być może rozbieżność ta jest skutkiem połączenia dwóch tradycji: starszej, stosowanej w sytuacjach, gdy na wyżynach lub w niewielkich sanktuariach lokalnych działał jeden kapłan lub jedna rodzina kapłańska (por. Kpł 7,32-33), oraz młodszej, odnoszącej się do potężnego sanktuarium z licznym personelem kapłańskim⁴³ – a takim właśnie sanktuarium była świątynia w Jerozolimie⁴⁴ – gdzie prebendy z ofiar stanowiły wspólny zysk, który później dzielono (por. Kpł 10,15; z okresu centralizacji kultu w Jerozolimie – Pwt 18,6-8)⁴⁵. Na rzecz takiej interpretacji przemawia istnienie regulacji próbujących zharmonizować odmienne tradycje. Taki właśnie charakter ma przepis zawarty w wersetach trzydziestym pierwszym, trzydziestym drugim i trzydziestym trzecim siódmego rozdziału Księgi Kapłańskiej, nakazujący dzielenie kapłańskiej części ofiary między wszystkich kapłanów (mostek – por. Kpł 7,31) oraz kapłana

⁴² Prawdopodobnie są to glosy odnoszące się do części przewidzianej dla kapłana w pierwszych pięciu rozdziałach Księgi Kapłańskiej. Tematowi temu poświęca się więcej uwagi w dwóch kolejnych rozdziałach tej Księgi.

⁴³ Podział kapłanów na klasy i grupy – por. 1 Krn 24. Z punickiej inskrypcji z Marsylii (The Marseilles Tariff) opisującej rytę ofiarnicze świątyni Baala w Kartaginie (IV-III w. przed Chr.) wynika, że udział w zyskach z ofiar przeznaczony był dla całego personelu kapłańskiego (por. *Ancient Near Eastern Texts: Relating to the Old Testament*, red. J.B. Pritchard, Princeton University Press, Princeton 1969, s. 656.).

⁴⁴ Wydaje się, że z podobną sytuacją mamy do czynienia w tekstach opisujących przedwygnaniową centralizację kultu i wskazania dotyczące utrzymania posługujących w sanktuariach lokalnych (por. Pwt 18,6-8; 2 Krl 23,809).

⁴⁵ Por. Miłgrom, dz. cyt., s. 201n.

sprawującego ceremonię (prawy udziec – por. Kpł 7,33)⁴⁶. Istnieje także inna interpretacja, zgodnie z którą sformułowania typu „dla synów Aarona” należy rozumieć jako wskazanie nie „właścicieli” danej ofiary, ale osób uprawnionych do jej spożycia⁴⁷. Wersety od czwartego do dziewiątego tegoż siódmego rozdziału precyzują, o jakie rodzaje ofiary pokarmowej chodzi: ciasto pieczone w piecu, praśne lub podpłomyki, coś smażonego lub gotowanego. Pokarmy te – wykonane z najprzedniejszych składników – mają być oddane kapłanowi, który część ofiary złoży na ołtarzu, pozostałość zaś, jako część najświętsza, „będzie należeć do wszystkich synów Aarona” (Kpł 7,10)⁴⁸.

We fragmencie dotyczącym dobrowolnej ofiary z pierwocin (por. Kpł 2,14-16) brak jest wskazania, jaką część tego typu darów przeznaczyć należy dla kapłanów. Wyraźnie natomiast rozstrzyga tę kwestię dwunasty werset osiemnastego rozdziału Księgi Liczb: Aaronowi (kapłanom i każdemu czystemu w ich domu) należne jest „wszystko, co najlepsze z oliwy, młodego wina i zboża, które będą ofiarowane JHWH jako pierwociny”. Wersety trzynasty i czternasty dodają, że mają to być pierwociny „ze wszystkiego w ich ziemi” – i „wszystkiego obłożonego wyłączeniem (hebr. *ḥērem*)”. Księga Powtórzonego Prawa w wersecie czwartym rozdziału osiemnastego uzupełnia wyliczenie o moszcz i pierwociny ze strzyżenia owiec.

Podobną sytuację znajdujemy w pierwszych jedenastu wersetach dwudziestego szóstego rozdziału Księgi Powtórzonego Prawa, który to fragment zawiera opis obrzędu ofiarowania pierwocin. Także w tym przypadku brak jest określenia części, jaka z tego daru należała się celebransowi. Wersety jedenasty i dwunasty wspominają tylko, że „Lewita i przybysz” oraz „sierota i wdowa” będą się cieszyć ze wszystkich otrzymanych od Boga dóbr, przekazanych im w formie pierwocin, „aby w swoich bramach jedli do syta”.

POUCZENIA DLA KAPŁANÓW (Kpł 6-7)

Pierwsze rozdziały Księgi Kapłańskiej (por. Kpł 1-5) adresowane były do ludu, kolejne zaś (por. Kpł 6-7) skierowane są przede wszystkim do kapłanów

⁴⁶ To wskazanie odmienne od polecenia zawartego w piętnastym wersecie dziesiątego rozdziału Księgi Kapłańskiej (niebezpośrednio – por. Kpł 9,21), gdzie również udziec jest częścią ofiary przeznaczoną dla wszystkich kapłanów.

⁴⁷ Argumenty za monogenicznością obu ujęć por. Hoffmann, dz. cyt., t. 1, s. 40-48; Nihan, dz. cyt., s. 124-147.

⁴⁸ Zaskakująca jest nieobecność wśród wymienionych produktów wymaganego przy innych okazach kadzidła (por. np. Kpł 2,1-3.14-16; 6,12-16; 24,7; por. też: Jr 41,5). Być może brak ten wynika z faktu, że ze względu na bardzo wysoką cenę kadzidło niedostępne było dla biedniejszych, którzy zapewne częściej składali ofiary pokarmowe z ciast lub innych potraw niż ofiary krwawe.

(wyjątek stanowi fragment rozdziału siódmego – por. Kpł 7,11-36), przy czym pierwsza ich część (por. Kpł 6,1-7,10) poświęcona jest ofiarom najświętszym (hebr. qōdēš qōdāšîm), druga (por. Kpł 7,11-36) świętym (hebr. qōdāšîm).

Wyliczenie prebend kapłańskich rozpoczyna się w wersecie dziewiątym rozdziału szóstego, który mówi, że to, co z pozostanie ofiary pokarmowej, „spożyją Aaron i jego synowie”. Werset ten precyzuje także (podobnie jak werset dziewiętnasty w odniesieniu do ofiary oczyszczenia), że część pozostałą z ofiary spożyć można wyłącznie w „miejscu świętym”, a konkretnie na dziedzińcu Namiotu Spotkania. Dwunasty werset rozdziału dziesiątego zaś nakazuje, aby kapłani swoją część z ofiary pokarmowej spożywali „koło ołtarza” (który usytuowany był na środku dziedzińca).

Werset dziewiętnasty rozdziału szóstego zawiera zdanie: „Kapłan składający [ofiary] oczyszczenia, będzie ją spożywał (hebr. yō'kal)”. Podobne wskazanie dotyczy ofiary przebłagalnej i ofiary zadośćuczynienia (por. Kpł 7,7). Nie jest możliwe, żeby jeden kapłan spożył całość mięsa pochodzącego z ofiary w ciągu jednego dnia (por. Kpł 7,15; 22,30). W przypadku ofiar wynikających ze ślubu lub dobrowolnych mięso można było spożyć jeszcze dnia następnego (por. Kpł 7,16; 19,6-8; Wj 12,10). Trudność tę pogłębia (na pozór?) odmienna regulacja zawarta w wersecie dwudziestym drugim rozdziału szóstego (i szóstym rozdziału siódmego): „Spożywać będzie z niej każdy mężczyzna spośród kapłanów”. Fragment ten można wyjaśniać na różne sposoby: albo jest to, wspomniana już wyżej, zmiana wynikająca z przejścia od małego lokalnego kultu do masowych celebracji w Świątyni Jerozolimskiej (por. Kpł 2,3.10; 7,32-33), albo użyty w wersecie dwudziestym drugim czasownik „yō'kal” należy rozumieć w sposób inny niż „będzie spożywał”. Jak wskazuje drugi werset Psalmu 128 czy werset osiemnasty piątego rozdziału Księgi Koheleta, rdzeń „'kl” może oznaczać nie tylko jedzenie, ale także zysk, profit. Na rzecz tłumaczenia „będzie profitować” – zamiast „będzie spożywać” – przemawia wspomniana w kilku perykopach praktyka przynoszenia pieniędzy zamiast ofiary przebłagania (por. Kpł 5,15; 27,2.27; Lb 18,16⁴⁹). David Hoffmann proponuje, by czasownik „yō'kal” w wersecie dziewiętnastym rozdziału szóstego rozumieć nie jako przywilej, ale jako obowiązek: „[każdy] kapłan ma [obowiązek] spożywać z ofiary przebłagania” (a wszyscy kapłani mają do tego prawo – por. Kpł 6, 22). Udział kapłana w spożyciu ofiary stanowiłby o jej ważności⁵⁰.

W nawiązaniu do ofiary przebłagalnej wspomnianej w siódmym wersecie siódmego rozdziału Księgi Kapłańskiej warto wspomnieć regulację pochodzącą z Księgi Liczb (por. Lb 5,6-10), zgodnie z którą kapłanowi należy się zwrot nieprawnie zabranej własności powiększony o dwadzieścia procent

⁴⁹ W tym wersecie Księgi Liczb nie wspomina się o zapłacie w naturze.

⁵⁰ Por. Hoffmann, dz. cyt., s. 43.

(nie dotyczy to jedynie barana składanego na ofiarę przebłągalną), jeśli osoba pokrzywdzona nie może otrzymać rekompensaty osobiście ani przez spadkobiercę. Kolejne wersety siódmego rozdziału Księgi Kapłańskiej omawiają prawa kapłana bądź kapłanów do poszczególnych ofiar. Werset ósmy reguluje należność dla kapłana składającego ofiarę całopalną w imieniu innej osoby, z wyłączeniem ofiary za siebie (por. Kpł 6,15 – w odniesieniu do ofiary pokarmowej). W takim przypadku przysługuje mu skóra składanego w ofierze całopalnej zwierzęcia. Biorąc pod uwagę liczbę składanych ofiar tego typu, było to bardzo lukratywne źródło dochodu. Filon z Aleksandrii pisze: „Nakazane jest, aby kapłani [...] otrzymywali skóry z ofiar całopalnych, a jest ich niewypowiedziana liczba. I nie jest to drobny dar, ale jeden z najcenniejszych, o wielkim znaczeniu. Z okoliczności tych jasno wynika, iż mimo że kapłani nie otrzymali działu ziemi jako dziedzictwa, tak jak inni, ich dział jest jeszcze bardziej zaszczytny i mniej kłopotliwy niż jakiegokolwiek innego pokolenia, bo czerpią korzyści z każdego daru i każdej ofiary”⁵¹. Możliwe, że do kapłana należały także skóry zwierząt składanych na ofiarę oczyszczenia i zadośćuczynienia. Wprawdzie nigdzie w Biblii zasada ta nie jest jednoznacznie sformułowana, ale na jej funkcjonowanie wskazuje logika praw dotyczących ofiar określanych jako najświętsze, z których mięso przysługiwało kapłanom (podobnie stanowią regulacje z Sippar, Qaiyam czy Grecji)⁵².

Do sprawującego obrzęd kapłana należała także ofiara pokarmowa „upieczona w piecu lub przygotowana w kociołku lub na patelni” (Kpł 7,9), Dalej czytamy, że „każda ofiara pokarmowa, z oliwą lub bez, będzie należeć do wszystkich synów Aarona, po równej części” (Kpł 7,10). Kolejne wersety zawierają wskazania dotyczące zysków kapłanów z różnego rodzaju ofiar *š'elāmîm* – za pomyślność (por. Kpł 7,14,31-34). Werset cztertnasty siódmego rozdziału Księgi Kapłańskiej stanowi, że z każdego rodzaju złożonych ofiar jedna część ma być przeznaczona dla JHWH, a otrzyma ją kapłan. Była to nie tylko jedna część mięsa, ale także jeden z dołączonych do niego w ofierze dziękczynnej placków: praśnych podplomyków z oliwą, placków z najczystszej mąki z oliwą i – co wyjątkowe – placków z ciasta na zakwasie (por. 8,26-28).

W siódmym rozdziale Księgi Kapłańskiej wylicza się następujące ofiary, z których kapłanom należała się część lub całość: ofiary przebłągalne i ofiary zadośćuczynienia (por. Kpł 7,7); ofiarę całopalną (por. Kpł 7,8) – w tym przypadku kapłan winien otrzymać skórę zwierzęcia; ofiarę pokarmową (por. Kpł 7,9) oraz ofiarę za pomyślność (por. Kpł 7,14). Nie ma przepisu bezpośrednio regulującego czas spożywania kapłańskiej części tych ofiar. Można jednak przypuszczać, że

⁵¹ F i l o n, *De Specialibus Legibus*, I, 151, w: *The Works of Philo: Complete and Unabridged, New Updated Edition*, tłum. Ch.D. Yonge, Hendrickson, Peabody 1996, s. 548. Tłum. fragm. – P.B.

⁵² Por. M i l g r o m, dz. cyt., s. 411.

przestrzegano zasad analogicznych do reguł dotyczących ofiar dziękczynnych, których nie wolno było pozostawić do poranka⁵³ następnego dnia (por. Kpł 7, 15), lub ofiar wynikających ze ślubu lub ofiar dobrowolnych (za pomyślność), z których resztę można było spożyć także dnia następnego. Wszystko, co pozostało z ofiar, po upływie owego terminu należało spalić w ogniu. Konsekwencją spożycia mięsa (a zapewne także innego rodzaju pokarmu) z tego typu ofiar na trzeci dzień było unieważnienie ofiary⁵⁴.

SPÓR O ŁOPATKĘ

W rozdziale siódmym Księgi Kapłańskiej wersety od dwudziestego dziewiątego do trzydziestego piątego zawierają między innymi regulacje dotyczące części należnej kapłanowi z ofiary za pomyślność (hebr. *šēlāmîm*). W celu złożenia tego typu ofiary należało przynieść jej część (hebr. *ʾeṭ-qorbānô*), a mianowicie krew i tłuszcz⁵⁵ oraz to, co zostanie później przekazane kapłanowi, czyli mostek i udziec (hebr. *šôq*). Reszta złożonego na ofiarę zwierzęcia należała do ofiarodawcy. Według Greera rozróżnienie między udźcem (hebr. *šôq*) a łopatką (hebr. *zērôʾ*) jako częścią ofiary przeznaczoną dla kapłana jest symptomatyczne, wskazuje bowiem na różnicę między kapłańską a deuteronomiczną tradycją ofiarniczą i zasadniczo zmienia kontekst kultowy i historyczny odpowiednich fragmentów Biblii⁵⁶. Tradycję kapłańską reprezentują następujące teksty: dwudziesty dziewiąty rozdział Księgi Wyjścia, rozdziały od siódmego do dziesiątego Księgi Kapłańskiej oraz rozdział osiemnasty Księgi Liczb (wszystkie w wersji masoreckiej). Tradycję deuteronomiczną z kolei reprezentuje fragment osiemnastego rozdziału Księgi Powtórzonego Prawa (por. Pwt 18,3-4), zgodnie z którym kapłan winien otrzymać szczęki, żołądek i łopatkę zwierzęcia ofiarnego (oraz Wj 29; Kpł 7-10; Lb 18 w przekładzie Septuaginty). Tłumacze Septuaginty dokonali harmonizacji obu tradycji, oddając dwa różne wyrażenia hebrajskie „*šôq*” i „*zērôʾ*” przez jedno greckie słowo „*brahiôn*” („łopatka”)⁵⁷. Nie jest wykluczone, że „*šôq*” było, lub stało

⁵³ Dookreślenie „aż do rana” może świadczyć o tym, że w okresie, z którego pochodzi tekst, dzień liczono od wschodu słońca.

⁵⁴ Znaczenie tego typu przepisów wykraczało zatem poza względy sanitarne (zob. Hoffmann, dz. cyt., s. 250-253).

⁵⁵ I krew, i tłuszcz ofiar w całości należą do Boga (por. J. Milgrom, *Studies in Cultic Theology and Terminology*, Brill, Leiden 1983, s. 144, przyp. 19).

⁵⁶ Por. Greer, dz. cyt., 265-271. Na temat innych różnic por. J. Jostein, *Divergent Cultic Practices in the Septuagint: The „Shoulder” (Βραχίον) of the Priest*, „Journal of Septuagint and Cognate Studies” 48(2015), s. 31-34.

⁵⁷ Por. P. Harlé, D. Pralon, *Le Lévitique. Traduction du texte grec de la Septante. Introduction et Notes*, Cerf, Paris 1988, s. 111; Jostein, dz. cyt., s. 27-38. Niektóre polskie przekłady,

się z biegiem czasu, terminem technicznym określającym w kontekście kultycznym nie tylko jakąś konkretną część ciała zwierzęcia, ale ogólniej „część mięsa” i dla tłumaczy Septuaginty nie stanowiło już nazwy własnej. Możliwe jest jednak także inne wytłumaczenie.

Geer dokonał porównania dostępnych nam świadectw pisanych, ikonografii oraz znalezisk archeologicznych mogących wskazać na zwyczaje panujące na starożytnym Bliskim Wschodzie odnośnie do części zwierzęcia, a konkretnie właśnie łopatki i udźca, które zgodnie z prawem obowiązującym w danym regionie lub okresie należały się kapłanowi lub kapłanom sprawującym obrzęd ofiary. W swoich badaniach Geer uwzględnił źródła pisane i ikonograficzne egipskie (od trzeciego tysiąclecia do trzynastego wieku przed Chr.), hetyckie (od czternastego do dwunastego wieku przed Chr.), syryjskie (z Emar z trzynastego wieku przed Chr.), babilońskie i asyryjskie (od schyłku drugiego tysiąclecia do siódmego wieku przed Chr.), greckie (od ósmego do piątego wieku przed Chr.), syro-hetyckie (z Zincirli, czyli starożytnego Sam'al, z ósmego wieku przed Chr.), punickie (od czwartego do trzeciego wieku przed Chr.), późnogreckie (z trzeciego wieku przed Chr.) oraz z terenu Larissy (greckie, z drugiego wieku przed Chr.). Uwzględniono także wykopaliska z terenów: Lachisz – Tell ed-Duweir (z trzynastego wieku przed Chr.), Hazor i Pelli (z czternastego i trzynastego wieku przed Chr.), Tell Qiri, Aszkelon i Miqne Ekron (z dwunastego i jedenastego wieku przed Chr.), Tell Dan i Tell Rehov (z dziewiątego i ósmego wieku przed Chr.), Negewu i Judy (z Qitmit, Arad i ponownie z Lachisz, z ósmego i siódmego wieku przed Chr.) oraz ze starożytnej Grecji (z Efezu i Artemizjon, z czwartego wieku przed Chr.; z Nemea, z szóstego i piątego wieku przed Chr.; z Halieis, z piątego wieku przed Chr.; z Aten, ołtarz Afrodyty Uranii z przełomu szóstego i piątego wieku przed Chr.)⁵⁸. Zestawienie uzyskanych wyników badań pozwoliło autorowi na sformułowanie trzech wniosków: (1) Niezależnie od regionu i okresu kapłanom ofiarowywano w znaczącej przewadze część z prawej strony zwierzęcia ofiarnego (czy to łopatkę, czy udziec). (2) W południowych regionach Bliskiego Wschodu (w Egipcie i regionach od niego zależnych) kapłanowi oddawano najczęściej łopatkę, w regionach północnych natomiast udziec (w szczególności w zachodniej Grecji i prawdopodobnie w północnym Lewancie). Na terenach hetyckich oraz w Mezopotamii nie stwierdzono jednoznacznych tendencji, ale przepisy, zgodnie z którymi dla kapłana przeznaczona była łopatka, są wyraźnie wcześniejsze niż te, które przyznawały mu udziec. (3) Linie graniczną między

wzorując się na Septuagincie, oddają oba terminy za pomocą słowa „łopatka” (mięso z przedniej nogi). Takie tłumaczenie występuje między innymi w piątym wydaniu Biblii Tysiąclecia w tekstach kultowych (wyjątek – por. Wj 29,22), w innych zaś tekstach – „noga” lub „goleń”.

⁵⁸ Por. G r e e r, dz. cyt., s. 272-279 (źródła pisane i ikonografia), 278-282 (archeologia).

tradycją oddawania kapłanowi przednich kończyn zwierzęcia a tradycją, według której należne mu były kończyny tylne, stanowił Lewant w pierwszym tysiącleciu przed Chr.⁵⁹.

Na podstawie powyższych ustaleń można stwierdzić, że rozróżnienie części przeznaczonej dla kapłana na łopatkę i udziec nie jest przypadkowe, ale wynika z dwu graniczących ze sobą na terenie starożytnego Izraela tradycji kultowych. Wpływy południowe (gdzie kapłanowi należna była kończyna przednia: łopatką), wydaje się, że nieco wcześniejsze, znalazły odzwierciedlenie w tekstach z tradycji nazywanej deuteronomiczną, a północne (gdzie kapłanowi przysługiwała kończyna tylna: udziec) w tradycji nazywanej kapłańską. Różnica ta może świadczyć albo o wyparciu jednej tradycji przez drugą, albo o współistnieniu obu w tym samym czasie, wspieranych przez różne kręgi kapłańskie. Potwierdzeniem tego typu koegzystencji praktyk kultowych mogą być wyniki badań prowadzonych w Tell Dan⁶⁰. Mniej jednoznacznie wskazują na nią prace prowadzone w Tell Rehav⁶¹ oraz w sanktuariach pustyni Negew⁶². We wszystkich tych miejscach (w odróżnieniu od innych wykopalisk z północy czy południa) na terenach przyświątynnych w warstwach datowanych na dziewiąty-ósmy wiek przed Chr. znajdowano szczątki kończyn zarówno przednich, jak i tylnych (choć w przeważającej liczbie – tych ostatnich). Tłumacze Septuaginty harmonizują teksty tradycji kapłańskiej zgodnie z obowiązującą w Egipcie wersją tradycji południowej.

OD SYNÓW IZRAELA

Zgodnie z werselem trzydziestym pierwszym siódmego rozdziału Księgi Kapłańskiej tłuszcz ofiary powinien zostać spalony na ołtarzu, a mostek przekazany „Aaronowi i jego synom” (Kpł 7,31), udziec z prawej strony zwierzęcia natomiast kapłanowi ofiarującemu tłuszcz i krew z ofiar za pomyślność (por. Kpł 7,32). Ofiara za pomyślność jest bowiem – w odróżnieniu od wszel-

⁵⁹ Por. tamże, s. 283.

⁶⁰ Por. t e n z e, *Dinner at Dan: Biblical and Archaeological Evidence for Sacred Feasts at Iron Age II Tel Dan and Their Significance*, Brill, Boston, 2013, s. 66-68.

⁶¹ Por. N. M a r o m, *Animal Bones*, w: *It Is the Land of Honey: Discoveries from Tel Rehov, the Early Days of the Israelite Monarchy*, red. I. Ziffer, A. Mazar, N. Panitz-Cohen, Eretz Israel Museum, Tel Aviv 2016, s. 53e (z wyjaśnieniami autora dotyczącymi użytego w artykule ogólnego terminu „limbs”, udzielonymi Jonathanowi Geerowi); zob. H. L e r n a u, *Animal Remains*, w: Y. Aharoni i in., *Investigations at Lachish: The Sanctuary and the Residency (Lachish V)*, Tel Aviv University, Tel Aviv 1975, s. 86-103.

⁶² Zob. L. K o l s k a H o r w i t z, O. R a p h a e l, *Faunal Remains*, w: *Horvat Qitmit: An Edomite Shrine in the Biblical Negev*, red. I. Beit-Arieh, P. Beck, L. Freud, Institute of Archaeology of Tel Aviv University, Tel Aviv 1995, s. 287-302.

kich innych ofiar – darem „od synów Izraela”, który JHWH przekazuje „Aaronowi kapłanowi i jego synom jako należność na wieki” (Kpł 7,34; por. Kpł 7,30-36). Inne ofiary rozumiane były jako wyłączny dar JHWH dla kapłanów (por. Kpł 10,13-15). Przywilej taki potwierdza także regulacja odnosząca się do mężczyzny (mężczyzn) z rodu kapłańskiego, który ze względu na jakąś skazę (hebr. *mûm*) nie może składać ofiar, a mimo to wolno mu „jeść pokarm jego Boga, ten najświętszy i ten święty” (Kpł 21,17-22)⁶³. We fragmencie tym aż trzykrotnie użyte jest określenie „chleb/pokarm jego Boga” (hebr. *leḥem ’ēlōhāyw*).

Podobnie jak w przypadku ofiary pokarmowej (por. Kpł 7,9n 9-10), prebenda z ofiary za pomyślność podzielona jest na część należną wszystkim kapłanom (por. Kpł 7,31) oraz część należną kapłanowi składającemu ofiarę (por. Kpł 7,33). Część przeznaczona dla kapłana określona jest w tym przypadku jako „*mānāh*”, czyli to, co się należy, część (por. Kpł 8,23; por. też: Wj 29,26; 1Sa 1,4-5; 2 Krn 31,19) lub dar (por. np. Ne 8,10.12; Est 2,9; 9,19.22). Werset trzydziesty czwarty siódmego rozdziału Księgi Kapłańskiej zawiera dziwną konstrukcję: w środek wyrażenia „dla Aarona i jego synów” wstawiono „[dla] kapłana”. Anomalia ta nie zmienia jednak wymowy całości, powtórzonej jeszcze raz w wersecie trzydziestym piątym. Rozpoczyna się on od zaimka „to” (hebr. *zō’t*), który może odnosić się do wszystkiego, co zostało powiedziane w rozdziałach szóstym i siódmym lub w poprzednich wersetach, począwszy od jedenastego⁶⁴. Niejasny jest także powód użycia w tym miejscu terminu „*mišḥāh*” (w tej formie „hapax legomenon”, z inną wokalizacją – por. Lb 18,8). Trudno wyjaśnić, dlaczego na określenie części należnej kapłanom (kapłanowi) autor używa terminu niespotykanego nigdzie indziej, zamiast posłużyć się znacznie częstszymi i wykorzystanymi w poprzednich wersetach terminami „*mānāh*” (Kpł 7,33) lub „*ḥoq*” (Kpł 7,34). Trudność ta znika, jeśli przyjąć, że wersety od dwudziestego ósmego do trzydziestego szóstego stanowią późniejszy dodatek. Założenie takie wyjaśniłoby ich zbieżność z terminologią i stylem tak zwanego Kodeksu świętości (por. Kpł 17-26), między innymi także użycie terminu „*mišḥāh*”. Otwarty pozostałby jednak problem, dlaczego późniejsze źródło próbuje przywrócić tradycje z okresu sanktuariów lokalnych (werset trzydziesty trzeci rozdziału siódmego przyznaje udziac celebransowi, a wersety dwudziesty pierwszy rozdziału dziewiątego i piętnasty dziesiątego – wszystkim kapłanom). Jacob Milgrom uważa, że mimo wszystko wersety od dwudziestego ósmego do trzydziestego szóstego siódmego rozdziału Księ-

⁶³ Por. M. H a r a n, hasło „מתנות כהונה”, w: *Enziqlopedyah Miqra’it*, red. E.L. Sukenik, M.D. Cassuto, B. Mazara, Bialik Institute, Jerusalem 1962, s. 40.

⁶⁴ Jacob Milgrom opowiada się za tą drugą opcją, twierdząc, że w rozdziałach szóstym i siódmym Księgi Kapłańskiej omówiona jest między innymi także ofiara oczyszczenia, która nie należy do ofiar spalanych *’iššeḥ* (por. M i l g r o m, *Leviticus 1-16*, s. 433).

gi Kapłańskiej stanowią zachowany fragment tradycji starszej (podobnie jak wspomniane wyżej wersety rozdziałów dziewiątego i dziesiątego)⁶⁵, odmiennego zdania jest natomiast Israel Knohl⁶⁶.

Wersety podsumowujące rozdział siódmy Księgi Kapłańskiej (por. Kpł 7,35-38) wyraźnie nawiązują do fragmentu Księgi Wyjścia, w którym przywołany zostaje obrzęd konsekracji kapłanów oraz deklaracja, że mostek i prawy udziec ofiar stanowią wieczystą należność Aarona i jego synów, z podkreśleniem, że jest to należność od synów Izraela (por. Wj 29,27-28).

Na koniec warto zauważyć, że w bloku obejmującym pierwszych siedem rozdziałów Księgi Kapłańskiej, gdzie omawiane są zyski kapłanów, nie wspomina się o dziesięcinach. W całej księdze poświęcono im zaledwie jeden krótki i bardzo nieprecyzyjny *passus* (por. Kpł 27,30-33), mówiący o dziesięcinie z płodów ziemi i bydła. Znacznie bardziej rozbudowane wskazania dotyczące dziesięcin znajdujemy w Księdze Liczb (por. Lb 18,25-32), ale również tam – podobnie jak na przykład w drugiej Księdze Kronik (por. 2 Krn 31,6) – brak jest jednoznacznej regulacji kwestii części należnej kapłanom. Według Księgi Nehemiasza (por. Ne 10,37-39) kapłani, oprócz wszystkiego, co pierwotne, otrzymywali także dziesięcinę z dziesięciny należnej Lewitom (por. Lb 18,21-32). O bezpośrednim przekazywaniu kapłanom części lub nawet całości dziesięciny dowiadujemy się z Księgi Tobiasza (por. Tb 1,6-8) i z Księgi Judyty (por. Jdt 11,13)⁶⁷. W całym prawodawstwie biblijnym sprawa ta jednak nie została jednoznacznie i ostatecznie uregulowana. Niewykluczone, że nawet te regulacje, które zostały sformułowane, okazały się utopijnym postulatem, nigdy niezrealizowanym⁶⁸. Z jednej strony, nie wydaje się możliwe coroczne egzekwowanie – oprócz wszystkich innych darowizn – aż tak wysokiego podatku, z drugiej strony, równie mało prawdopodobne jest, że kapłanom, ich rodzinom i służbie oraz całej świątyni z jej personelem pomocniczym mogły zapewnić utrzymanie jedynie części ze składanych ofiar.

*

Po lekturze przywołanego w niniejszym artykule opisu czynności kapłańskich można odnieść wrażenie, że kapłani w praktyce zajmowali się masowym ubojem bydła, jego rozczłonkowywaniem, skrapianiem ołtarza krwią oraz paleniem określonych części zwierząt. Nie te funkcje jednak akcentują autorzy pierwszych siedmiu rozdziałów Księgi Kapłańskiej, lecz świętość samych

⁶⁵ Por. tamże, s. 434.

⁶⁶ Por. I. Knohl, *The Conception of God and Cult in the Priestly Torah and in the Holiness School*, Hebrew University, Jerusalem 1988, s. 45, 208n., 11.

⁶⁷ Tę informację podaje również Józef Flawiusz (por. Flavius, dz. cyt. 20.9.2 w. 206).

⁶⁸ Por. L.L. Grabbe, *Leviticus*, Academic Press, Sheffield 1993, s. 69-71.

kapłanów i wykonywanych przez nich czynności (choć w innym niż współczesne rozumieniu świętości)⁶⁹. W teologii tego fragmentu Biblii nawet pobierane przez kapłanów prebendy mają określoną symbolikę, w większości nie tylko są osobistym darem samego Boga – co podkreśla używane w odniesieniu do nich określenie „najświętsze” – ale stanowią o ważności i godności sprawowanej ofiary. W kontekście przytoczonych wyżej przepisów kapłani jawią się jako reprezentanci JHWH podczas jego uczty, w której uczestniczy ofiarodawca, a także jako znak przyjęcia połączonej z ofiarą modlitwy.

Najobszerniejszy zbiór przepisów dotyczących prebend kapłańskich nie jest „cennikiem usług”, ale ukazuje on sprawujących swój urząd kapłanów jako swego rodzaju starotestamentalny sakrament. Z formalnego punktu widzenia opłatę za swoją służbę – z wyjątkiem ofiar za pomyślność – kapłani otrzymują od samego JHWH, który dzieli się z nimi darami od swojego ludu, notabene składanymi jako wyraz wdzięczności za otrzymane łaski lub zadośćuczynienie za popełnione zło. Z drugiej strony, w całym kodeksie wyczuwa się niepewność i problemy nowego porządku kształtującego się w Izraelu. Przepisy zdają się uwzględniać zróżnicowaną sytuację materialną ofiarodawców, między innymi poprzez rezygnację w przypadku niektórych ofiar z kosztownego kadzidła. W ostatecznej redakcji pierwszych siedmiu rozdziałów Księgi Kapłańskiej dostrzec można panujące podczas tworzenia tego zbioru napięcie między różnymi wcześniejszymi tradycjami oraz próby neutralizacji silnych wpływów pogańskich.

Trudno jednoznacznie wskazać na cele, jakie przyświecały kompilatorom zbioru otwierającego Księgę Kapłańską. Najprawdopodobniej jednym z tych celów była harmonizacja różnych tradycji ofiarniczych, innym wskazanie na teologiczny sens wszystkich elementów sprawowanych rytuałów, także prebend kapłańskich. Z tymi ostatnimi wiąże się być może także próba przywrócenia autorytetu kultu świątynnego w Jerozolimie, a zarazem prestiżu i bogactwa posługujących tam kapłanów. W rekonstrukcji wspaniałości i bogactwa Świątyni, widziano być może szansę na powtórzenie religijnej odnowy Izraela, jakiej obraz zachował się we wspomnieniach o panowaniu króla Jozjasza. Wpływowa i bogata, skupiająca kult Izraela, jedna Świątynia, byłaby szansą na powstanie z zapaści ostatnich dziesięcioleci. Z kolei wysoki status społeczny i materialny kapłanów miał doprowadzić do wyłonienia spośród nich nowych elit. I jedna, i druga nadzieja okazały się płonne.

⁶⁹ Por. tamże, s. 65.

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY

- Adu-Gyamfi, Yaw. "The Forms and Meaning of Ancient Judahite Sacrificial System: A Discussion Based on Leviticus 1–7." *E-Journal of Religious and Theological Studies* 6, no. 8 (2020): 354–63.
- Anderson, Gary A. *Sacrifices and Offerings in Ancient Israel: Studies in Their Social and Political Importance*. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1987.
- Baker, David W. "Leviticus 1–7 and the Punic Tariffs: A Form Critical Comparison." *Zeitschrift Für Die Alttestamentliche Wissenschaft* 99, no. 2 (1987): 188–97.
- Blum, Erhard. "Issues and Problems in the Contemporary Debate Regarding the Priestly Writings." In *The Strata of the Priestly Writings*. Edited by Sarah Shectman and Joel S. Baden. Zürich: Theologischer Verlag, 2009.
- Briks, Piotr. "Cherem – jako klątwa śmierci." *Colloquia Theologica Ottoniana*, no. 2 (2005): 6–16.
- . "Reforms of King Josiah of Judah (640–609 BC): Defeat or Success?" In *Elites in the Ancient World*. Edited by Piotr Briks. Szczecin: Minerva, 2015.
- Dahm, Ulrike. *Opferkult und Priestertum in Alt-Israel: Ein kultur- und religionswissenschaftlicher Beitrag*. Berlin: de Gruyter, 2003.
- Davidson, William. "Talmud: Bava Kamma." https://www.sefaria.org/Bava_Kamma.110b.
- Dewrell, Heath D. *Child Sacrifice in Ancient Israel*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns, 2017.
- Dziadosz, Dariusz. "Lewici i kapłani w Księdze Powtórzonego Prawa." *Verbum vitae* 17 (2010): 43–67.
- ed. *Od Melchizedeka do Jezusa-Arcykapłana: Biblia o kapłaństwie*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- Eberhart, Christian A. "Sacrifice? Holy Smokes! Reflections on Cult Terminology for Understanding Sacrifice in the Hebrew Bible." In *Ritual and Metaphor: Sacrifice in the Bible*. Edited by Christian A. Eberhart. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011.
- Filon. "De Specialibus Legibus." In *The Works of Philo: Complete and Unabridged; New Updated Edition*. Translated by Charles D. Yonge. Peabody: Hendrickson, 1996.
- Flavius, Josephus. *Antiquitates Judaicae*. Edited by Benedict Niese. Berlin: Weidmann, 1892. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0145>.
- Grabbe, Lester L. *Leviticus*. Sheffield: Academic Press, 1993.
- Greer, Jonathan S. *Dinner at Dan: Biblical and Archaeological Evidence for Sacred Feasts at Iron Age II Tel Dan and Their Significance*. Boston: Brill, 2013.
- . "The 'Priestly Portion' in the Hebrew Bible: Its Ancient Near Eastern Context and Its Implications for the Composition of P." *Journal of Biblical Literature* 138, no. 2 (2019): 263–84.
- de Guglielmo, Antoine. "Sacrifice in the Ugaritic Texts." *Catholic Biblical Quarterly* 17, no. 2 (1955): 196–216.

- Haran, Menahem. *Temples and Temple-Service in Ancient Israel*. Oxford: Clarendon Press, 1978.
- Harlé, Paul, and Didier Pralon. *Le Lévitique: Traduction du texte grec de la Septante; Introduction et Notes*. Paris: Cerf, 1988.
- Hartley, John E. *Leviticus*. Dallas: Word Books, 1992.
- Hendel, Ronald. "Table and Altar: the Anthropology of Food in the Priestly Torah." In *To Break Every Yoke: Essays in Honor of Marvin L. Chaney*. Edited by Robert B. Coote and Norman K. Gottwald. Sheffield: Sheffield Phoenix, 2007.
- Himbaza, Innocent. "Textual Witnesses and Sacrificial Terminology in Leviticus 1–7." In *Sôfer Mahîr: Essays in Honour of Adrian Schenker Offered by the Editors of Biblia Hebraica Quinta*. Edited by Adrian Schenker, Yohanan Goldman, Arie van der Kooij, and Richard D. Weis. Leiden: Brill, 2006.
- Hoffmann, David. *Das Buch Leviticus*. Vol. 1. Berlin: M. Poppelauer, 1905. <https://archive.org/details/dasbuchleviticus01hoffuoft/page/n3/mode/2up>.
- Homerski, Józef. "Kapłaństwo w Starym Testamencie." *Roczniki Teologiczne* 41, no. 1 (1994): 15–30.
- Jelonek, Tomasz. *Biblijna teologia kapłaństwa*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2006.
- Joosten, Jan. "Divergent Cultic Practices in the Septuagint: The 'Shoulder' (Βραχίον) of the Priest." *Journal of Septuagint and Cognate Studies* 48 (2015): 27–38.
- Knohl, Israel. *The Conception of God and Cult in the Priestly Torah and in the Holiness School*. Jerusalem: Hebrew University, 1988.
- Koch, Heidemarie. "Götter und ihre Verehrung im achämenidischen Persien." *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 77, no. 2 (1987): 239–78.
- Kolska Horwitz, Liora, and Ora Raphael. "Faunal Remains." In *Horvat Qitmit: An Edomite Shrine in the Biblical Negev*. Edited by Itzhaq Beit-Arieh, Pirhiya Beck, and Liora Freud. Tel Aviv: Institute of Archaeology of Tel Aviv University, 1995.
- Langkammer, Hugolin. *Biblia o kapłaństwie i kapłanach*. Tarnów: Wydawnictwo Biblos, 2009.
- Lemański, Janusz. "Ofiary biesiadne jako przykład rozwoju rytuału ofiarniczego w Starym Testamencie." *Verbum Vitae* 8 (2005): 15–29. https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Verbum_Vitae/Verbum_Vitae-r2005-t8/Verbum_Vitae-r2005-t8-s15-29/Verbum_Vitae-r2005-t8-s15-29.pdf.
- Lempa, Henryk. "Teologia kapłaństwa w Piśmie Świętym: Od kapłaństwa lewickiego do jedyne go kapłaństwa Jezusa Chrystusa." In *Osoba, Kościół, społeczeństwo: Księga pamiątkowa ku czci księdza profesora Józefa Majki*. Edited by Ignacy Dec. Wrocław: Signum, 1992.
- Lernau, Hanan. "Animal Remains." In *Investigations at Lachish: The Sanctuary and the Residency (Lachish V)*. Edited by Yohanan Aharoni. Tel Aviv: Tel Aviv University, 1975.

- Leuchter, Mark. "The Politics of Ritual Rhetoric: A Proposed Sociopolitical Context for the Redaction of Leviticus 1–16." *Vetus Testamentum* 60, no. 3 (2010): 345–65.
- Levine, Baruch A. *Leviticus = Va-Yikra: The Traditional Hebrew Text with the New JPS Translation*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1989.
- Marom, Nimrod. "Animal Bones." In *It Is the Land of Honey: Discoveries from Tel Rehov, the Early Days of the Israelite Monarchy*. Edited by Irit Ziffer, Amihai Mazar, and Nava Panitz-Cohen. Tel Aviv: Eretz Israel Museum, 2016.
- Marx, Alfred. "The Theology of the Sacrifice According to Leviticus 1-7." In *The Book of Leviticus: Composition and Reception*. Edited by Rolf Rendtorff and Robert A. Kugler. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2006.
- Milgrom, Jacob. *Leviticus 1–16: A New Translation with Introduction and Commentary*. New Haven and London: Yale University Press, 2008.
- . *Studies in Cultic Theology and Terminology*. Leiden: Brill, 1983.
- Nihan, Christophe. *From Priestly Torah to Pentateuch: A Study in the Composition of the Book of Leviticus*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2007.
- Noort, Edward. "Child Sacrifice in Ancient Israel: The Status Quaestionis." In *The Strange World of Human Sacrifice*. Edited by Jan Nicolaas Bremmer. Leuven: Peeters, 2007.
- Pritchard, James B., ed. *Ancient Near Eastern Texts: Relating to the Old Testament*. Princeton: University Press, 1969.
- Quaagebeur, Jan, ed. *Ritual and Sacrifice in the Ancient Near East: Proceedings of the International Conference Organized by the Katholieke Universiteit Leuven from the 17th to the 20th of April 1991*. Leuven: Uitgeverij Peeters en Departement Oriëntalistiek, 1993.
- Rooker, Mark F. *Leviticus*. Nashville, Tennessee: Broadman & Holman, 2000.
- Rubinkiewicz, Ryszard. "Lewici." In *Życie religijne w Biblii*. Edited by Gabriel Witaszek. Lublin: Wydawnictwo KUL, 1999.
- Singer, Isidore, ed. *Jewish Encyclopedia*. Vol. 5. S.v. "Priest: Functions of the Priest" (by Moses Bittenwieser) <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/12358-priest#anchor3>.
- Sukenik, Elazar L., Moshe D. Cassuto, and Binyamin Mazara, eds. *Enziqlopedyah Miqra'it*. "מתנות כהונה" (by Menachem Haran). Jerusalem: Bialik Institute, 1962.
- Szlaga, Jan. "Kapłaństwo w Biblii Starego i Nowego Testamentu." *Miesięcznik Diecezji Pelplińskiej*, no. 10 (1998): 570–77.
- Le Temple et Le Culte: Compte rendu de la vingtième Rencontre Assyriologique Internationale organisée à Leiden du 3 au 7 juillet 1972 sous les auspices du Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten*. Istanbul: Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul, 1975.
- Tronina, Antoni, ed. *Księga Kapłańska*. Translated by Antoni Tronina. Tarnów: Biblos, 2009.
- Watts, James W. *Ritual and Rhetoric in Leviticus: From Sacrifice to Scripture*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

- Weinfeld, Moshe. "The Worship of Molech and of the Queen of the Heaven and Its Background." *Ugarit-Forschungen* 4 (1972): 133–54.
- Wenham, Gordon J. *The Book of Leviticus*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1979.
- Wilk, Janusz. "‘Przeprowadzanie przez ogień’ – ofiara z dzieci w czasach Starego Testamentu." *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 44, no. 1 (2011): 5–15.

ABSTRAKT / ABSTRACT

Piotr BRIKS – Przy świętym stole. Część ofiar należna kapłanom według pierwszych siedmiu rozdziałów Księgi Kapłańskiej
DOI 10.12887/35-2022-1-137-05

Od czasu, kiedy za składanie ofiar odpowiedzialni byli specjalnie do tego celu wyznaczeni kapłani, część z ofiar przeznaczona była także na ich utrzymanie oraz na funkcjonowanie świątyń czy świątyni (w tym także na potrzeby pozostałego personelu świątynnego, w szczególności Lewitów). Według Talmudu kapłani otrzymywali w sumie aż dwadzieścia cztery rodzaje udziałów w ofiarach składanych przez Izraelitów. W Biblii brak jednak pełnego, wewnętrznie spójnego i wyczerpującego kodeksu ofiarniczego, brak także katalogu przynależnych kapłanom prebend oraz zbioru reguł określających, w jaki sposób kapłan mógł spożytkować należne mu zyski z ofiar. Przepisy dotyczące tych kwestii są rozproszone w różnych fragmentach kodeksów dotyczących rytuałów ofiarniczych i odzwierciedlają różne etapy kształtowania się tradycji i prawa. Jednym z przykładów tego typu regulacji jest fragment Księgi Kapłańskiej (por. Kpł 1-7), ukazujący pierwsze próby regulacji funkcjonowania Świątyni Jerozolimskiej po powrocie kapłanów i elit judejskich z deportacji babilońskiej, mieszanie się wpływów obcych kultur, nawiązywanie do tradycji przedwygnaniowych oraz próby naprawy zastanego stanu rzeczy. Artykuł, koncentrując się na przepisach dotyczących prebend kapłańskich, kreśli równocześnie szersze ich tło oraz próbuje odkryć motywacje kierujące prawodawcami.

Słowa kluczowe: część kapłańska, prebendy kapłańskie, ofiara, świątynia, Księga Kapłańska

Kontakt: Instytut Historyczny, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Szczeciński,
ul. Krakowska 71-79, 71-017 Szczecin
E-mail: piotr.briks@usz.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-7929-2840>

Piotr BRIKS, At the Sacred Table: The “Priestly Portion,” as seen in the Book of Leviticus 1-7

DOI 10.12887/35-2022-1-137-05

Since sacrificial offerings became a responsibility of specifically appointed priests, portions of the offerings were set aside to support the priests and the functioning of temples, or of the Temple (also providing for the needs of the other temple personnel, especially the Levites). According to the Talmud, priests were allocated no less than twenty four kinds of shares in the offerings made by the Israelites. The Bible, however, does not lay down a complete, consistent, and detailed sacrificial code, nor does it include a catalogue of sacerdotal prebends or of rules governing the use priests were allowed to make of the benefits. Regulations concerning those issues are scattered across different codes of sacrificial rituals and reflect different stages in the formation of the tradition and the law. An example of such regulations is included in an excerpt from the Book of Leviticus (see Lev 1-7) which describes the first attempts to control the functioning of the Jerusalem Temple after the return of the priests and the Judean elites from the Babylonian deportation and addresses the impact of various and interwoven cultural influences on the Israelites, the references to the pre-exile traditions, and the attempts to improve the existing state of affairs. The article, while focusing on the regulations on sacerdotal prebends, presents them in a wider context and looks into the motives that inspired the lawgivers.

Keywords: priestly portions, sacerdotal prebends, offerings, temple, the Book of Leviticus

Contact: Instytut Historyczny, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Szczeciński,
ul. Krakowska 71-79, 71-017 Szczecin, Poland

E-mail: piotr.briks@usz.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7929-2840>